

11. Півнюк Н. Читання як проблема державного рівня / Надія Півнюк, Наталія Гребницька // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2010. – № 3. – С. 10–12.
12. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 5–12 класи / [за ред. Р. В. Мовчан, кер. проекту М. Г. Жулинський]. – К., Ірпінь : Перун, 2005. – 201с.
13. Пряма мова. Концепція літературної освіти і проблеми читання // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2010. – № 11–12. – С. 17–18.
14. Рада І. Література – предмет естетичного циклу / Ірина Рада // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2009. – № 3. – С. 18–19.
15. Янкович О. Сьогодні головне: не як вивчати літературу, а як не відучити школяра від книжки / Оксана Янкович // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2010. – № 3. – С. 2–3.

УДК 821.161.2 : 371.3

Наталія Савчук

(м. Коломия)

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКТ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ. РОБОЧИЙ ЗОШИТ З ДРУКОВАНОЮ ОСНОВОЮ

У статті досліджуються можливості розширення навчально-методичного комплексу з української літератури через використання різнорівневих робочих зошитів з друкованою основою. Запропоновано структуру робочого зошита та збірника розвивальних аналітичних вправ у відповідності з цілепокладанням пропедевтичного курсу української літератури.

Ключові слова: навчально-методичний комплект, робочий зошит з друкованою основою, аналітичні вправи з літератури, навчальний засіб.

Навчально-методичний комплект з української літератури складають підручник, хрестоматія, зошит, додаткові посібники для учня і для вчителя. Традиційно склалося, що функціональні можливості підручника з літератури обмежені. Нові підручники пропонують розвивальні завдання, літературознавчі довідки, ілюстративний матеріал, з'являється схематизація, отже спостерігається позитивна тенденція, проте сам підручник з літератури носить хрестоматійний характер через необхідність подавати художній текст, що збільшує обсяг. Тому в чинних підручниках

практично відсутній методичний алгоритм уроку, він покладається на вчителя або пропонується у методичному посібнику для вчителя чи в розроблених конспектах уроків. Проте самостійна робота учня з підручником (на уроці, поза уроком) саме цим недоліком і обмежується, для порівняння – підручники з мови, іноземної мови, математики пропонують готовий комплекс завдань, вправ, задач на кожен окремий урок, і в цьому комплексі відстежується алгоритм послідовного ускладнення, спостерігається направленість завдань на певну компетентнісну парадигму. Йдеться про навчальний посібник, з яким учень може працювати максимально автономно.

Системно зреалізувати літературно-художній розвиток із збільшенням частки учнівської самостійності, доповнити навчально-методичний апарат тренувальними вправами на основі прочитаного тексту дозволяє зошит з друкованою основою – додатковий засіб навчання. Традиційно склалися засади впровадження зошитів у навчальний процес: відсутність великого текстового матеріалу; алгоритмізовані інструкції з виконання необхідних дій, алгоритм послідовності навчальних кроків, узгодженість із підручником і програмою, диференціація завдань відповідно до рівнів навченості [6].

Функціональною сферою робочого зошита традиційно вважається закріплення, самоконтроль, самоосвіта, проте запропоновані в зошиті різнорівневі навчальні завдання дозволяють організувати одночасну різнорівневу роботу, тому що регулюванню піддається частка самостійності учнів. Різнорівневі завдання, запропоновані в надлишку до однієї теми, дають змогу залучити учнів вищого рівня досягнень до складнішої роботи, надати їм більше самостійності чи просто запропонувати виконувати завдання швидше і йти за зошитом вперед, тобто по-різному розпланувати урок. Наприклад, на уроці вивчення загадок учні вищого рівня навченості мають можливість «обігнати» однокласників, працюючи самостійно у зошиті: розв'язати кросворд, лабіринт, розкодувати предмет, знайти порівняння в основі загадки, відчитати загадку-метафору в художньому тексті, порівняти звичайну загадку і метафору [14, 32-33; 13, 34-35]. Зрозуміло, таким чином засвоюються передбачені програмою поняття «загадка», «метафора» і... зошит говорить з учнем.

Та ж перспектива диференціації домашнього завдання, яке вибирає учень чи рекомендує вчитель. Наприклад, під час вивчення казки Івана Франка «Фарбований лис» учень може вибрати домашнє завдання «Назвіть позитивні і негативні вчинки Лиса» або більш складне: «Прочитайте і запам'ятайте прислів'я. Брехнею світ пройдеши – назад не вернешся. Брехня має короткі ноги. Хто вчора збрехав, тому й завтра не повірять тощо. Зробіть висновок, як ставляться українці до брехунів. Запишіть свої думки» або «Запишіть назви народних казок, у яких лис чи

лисиця мають ті ж риси характеру, що й Лис із казки Івана Франка» [13, 20].

Пропонувати учням кросворд, схему чи таблицю для заповнення у підручнику – незручно (заповнить перший учень, що буде користуватися), навчальні завдання, вправи, що потребують нотаток, зручно подавати у зошиті з друкованою основою. Літературознавчі словники, читацькі щоденники, інтимні анкетники із записами улюблених поезій, що повинні зберігатися кілька років, – та методична ніша, яку повинен зайняти зошит з друкованою основою.

Образотворчі та словесні тематичні малюнки учнів реалізують інтермедіальні зв'язки (учень малює, замальовує, розглядає малюнок, а також вербально описує задане явище [13, 40]), становлять своєрідний спосіб оволодіння учнями мовою метафори, спостереження за механізмом метафоризації, оскільки передають сутність метафори як семантичного зміщення.

Традиційно функціональною нішею зошита вважається закріплення в пам'яті засвоєної художньої інформації. Малюнок, схема, таблиця працюють як зорові фіксатори, самостійно заповнені учнем, фіксують інформацію через розуміння. Вправи на інтерпретацію віршованої фрази, перефразовування метафори, переведення смислу в автологічну площину, відстежування потоку рефлексій ліричного героя, зміни картинок, виділення мікрообразів у вірші тощо є найкращим підготовчим тренінгом до вивчення напам'ять.

В аксіологічну складову зошита доцільно закласти ментально важливу інформацію з метою формування етнічної самосвідомості (міфологія, етнологія, етнографія), в ракурсі, дотичному до тексту. Наприклад, образ персоніфікованої річечки, («Дніпра маленька синя доня») у Миколи Вінграновського є нагодою пригадати давньоукраїнську богиню води Дану, не вдаючись у складні теоретичні пояснення міфологічних коренів персоніфікації. Метафоричний мікрообраз «на колінах яблуні спить вітер» асоціативно веде до протоукраїнського Стрибога. У пропедевтичному курсі завдання подаються (і зошит оформляється) в ігровому ключі сензитивно до екстравертивного оптимізму молодших підлітків.

Навчальне видання «Українська література. Аналітичні вправи. 5 клас: робочий зошит», «Українська література. 5 клас: робочий зошит» [13; 14] спрямоване на реалізацію основних навчальних аспектів пропедевтичного курсу української літератури: вміння відтворювати художні картини, виразного читання, лексичної роботи тощо (перший концепт).

У формуванні навичок виразного читання допоміжний засіб – партитура тексту. У контексті аналізу лірики важливо навчити дитину вловлювати настроєвий малюнок вірша як сугестивного тексту, ця ж навичка ключова у виборі інтонації при виразному читанні. Традиційної

партитури для п'ятикласника недостатньо, пропонуються спеціальні значки (в жартівливому ключі), весело ☺, загадково 🔑, голосно 🔔, повчально 📖, оптимістично 🙌, тихо 🤫, плаксиво 😞, грізно 🖤*.

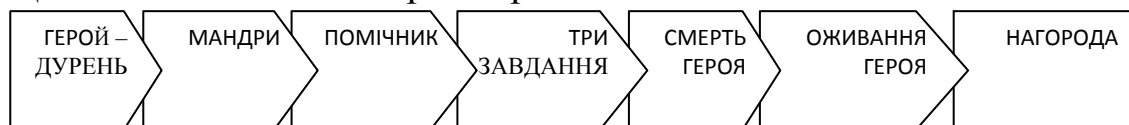
Далі стверджуємо, що розмірковуючи над тим, чому фразу з казки Василя Симоненка «Цар Плаксій та Лоскотон»: «з дивним ім'ям – Сльозолий» треба промовляти таємничо, – учні вже аналітично мислять, навчальне завдання з виразного читання зосереджує їх увагу на промовистій назві країни.

У функції зошита не входить розвиток навичок переказування як усного виду роботи, проте в зошиті фіксується план тексту як опорна схема. Досить складна для п'ятикласника здатність планування тексту, виділення вузлових моментів, відтворення ланцюжка подій, наприклад, казки потребує готової схеми [13, .20], за якою учень може спочатку просто спостерігати, укладати послідовність разом з учителем, однокласниками. Наприклад.

✳ Це ланцюжок казки «Летючий корабель».

Це ланцюжок казки «Про Жар-Птицю та Вовка»

✳ Заштрихуйте спільне у двох ланцюжках. Допишіть ланцюжок ще однієї казки.

✳ Складіть свою сучасну казку за подібним ланцюжком.

Один ланцюжок учень може не зрозуміти, а два – порівняє, помітить спільне (героя з маскою дурня, завдання чи перешкоди, що долає протагоніст, щасливий кінець і нагороду в кінці казки), відмінне: у казці «Про жар-птицю та Вовка» протагоніст гине і оживає, в «Летючому кораблі» – перетворюється в красеня. І тільки після цього учням пропонується спроба скласти ланцюжок казки самостійно. І далі – складніше – власну казку за подібним ланцюжком. Простіший шлях у «Зошиті»: відстежити послідовність подій [14, 10, 49].

✳ Поставте стрілки між овалами так, щоб було видно послідовність подій у казці «Летючий корабель».

Лексична робота у напрямках – невідома лексика, ключова смисло-творча лексика [14, 18, 71, 73, 77] – проектується через письмові навчальні завдання паралельно із роботою з цитатами, що стимулює учня до повторного вдумливого перечитування тексту, вона спрямована на виявлення вузлів, ключових художніх деталей, портретних характеристик, якщо вони є засобами творення образу. У зошиті пропонуються також завдання на розпізнавання засобів виразності [14, 61, 69], на складнішому рівні – розпізнавання уособлення [13, 15], пошук подібності, на основі якої відбулося перенесення [13, 12]. Рубрики «Портрет героя». «Вчинки героя» спрямовані на вироблення звички вести розмисел про образ персонажа за алгоритмом: портрет → мова → вчинки → ставлення до героя. Необхідним є також вироблення (через спеціальні завдання) здатності сформулювати визначення теоретичного явища, що базується на розумінні, а не запам'ятовуванні. Окрема увага приділяється біографічному контексту, зошит спонукає учня знаходити цікаві факти про життя письменника, мета цього – зняти формалістичний момент у сприйманні особи автора (автор як людина замість автора як схеми). Діти запам'ятовують Івана Франка як дядька, що вмів ловити руками рибу тощо.

Другий концепт – відображена у зошиті система розвитку мовлення. Обов'язкова вимога до заповнення учнями зошита – зв'язна відповідь повним реченням, з умовою уникнення (подолання) на уроках побутової фрагментарості усного потоку мовлення учнів, вироблення навичок стилістичної узгоджуваності. А ще – систематичне виконання письмових творчих завдань [13, 31, 42, 43, 48, 62]. З цією ж метою – спеціальні вправи: міні-описи, усне малювання [13, 59], на ускладненому рівні – письмова підготовка до виступу [13, 64].

Пропедевтика літературної освіти не має на меті аналітичних компетенцій [4; 5; 10; 11], проте зрозуміло, що формування елементарних аналітичних навичок учня (третій концепт) необхідно починати з п'ятого класу з двох причин: основний курс (9-11 класи) настільки перевантажений художніми текстами, що для поглибленої роботи з текстом, для шліфування навичок аналізу просто не вистачає часу, крім того здатність вести аналітичний розмисел не з'явиться з нічого, потрібна попередня підготовка, засвоєні окремі аналітичні ходи, прийоми, налаштованість мислення на аналітичний розмисел, для цього, власне і пропедевтика. Необхідна система розвивальних вправ, магістральною метою якої є формування і подальше вдосконалення (систематично і з послідовним ускладненням) вміння відчитувати та розгортати смисли тексту.

Структура збірника вправ [13] доповнює робочий зошит, подає ускладнені завдання і вправи для учнів вищого, частково і достатнього рівня навченості.

На початку кожної теми (орієнтовно – уроку) пропонується своєрідне введення в метафоризований художній світ, покликане здинамізувати настановчі моменти, підготувати психотехніку до сприймання твору, – літературна розминка в обов'язковому ігровому ключі. Елементарні аналітичні спроби п'ятикласників організуються через дроблення поетичного плетива. Навчальні завдання, вправи побудовані на основі однієї промовистої деталі, передбачають аналітичну роботу з мікрообразом, поетичною фразою, яка може сприйматися інформаційно і художньо самодостатньою поза контекстом. Проектується вправи на поетапне формування ключової рецептивної компетенції – декодування метафори, починаючи з елементарних аналітичних навичок: вправи з семантикою слова, на оприявлення рецептивних сенсорних відчуттів, активізацію слухового, зорового, дотикового аналізаторів [13, 9, 24], на виявлення подібності [13, 12, 25, 27], асоціативні, лексичні ігри, ускладнені завдання на реалізацію творчих спроб. Учні тренують навичку розпізнавати спектр емоцій, відтінки в образному слові. Вправи на емоційну чутливість передбачають семантично-емоційне маркування слова, тренування здатності вловлювати його емоційне забарвлення, відчитувати закладені у ньому емоції.

Зошит з друкованою основою як додатковий засіб формування компетенцій учнів у пропедевтичному курсі літературної освіти має на меті сприяти виробленню навичок виразного читання і відтворення художньої інформації. Зошит індивідуалізує навчання школярів, орієнтує учнів на розвиток власного усного і писемного мовлення. Пропоноване навчальне видання допоможе вчителю більш продуктивно розпланувати урок, розширити спектр самостійної роботи учня.

Аннотація

В статье исследуются возможности расширения учебно-методического комплекта по украинской литературе посредством использования разноуровневых рабочих тетрадей на печатной основе. Предложено структуру рабочей тетради и сборника аналитических развивающего характера упражнений в соответствии с целью пропедевтического курса украинской литературы.

Ключевые слова: *учебно-методический комплект, рабочая тетрадь на печатной основе, аналитические упражнения по литературе, учебные средства.*

Summary

In this article there is considered the possibility of the extension of the educational and methodical complex in studying the Ukrainian literature through the use of work dairies of different levels with the printed basis. There is offered the structure of the work dairy and the collection of analytic and developing exercises according to the goal of the propaedeutic course of the Ukrainian literature.

Key words: educational and methodical complex, work dairy with the printed basis, analytic exercises in literature, educational means.

Література

1. Волошина Н. Й. Вивчення української літератури в 5 класі: посібник / Н. Й. Волошина. – К.: Педагогічна думка, 1997. – 174 с.
2. Когут О. І. Робочий зошит учня з української літератури. 5 клас / О. І. Когут. – Тернопіль: Астон, 2006. – 96 с.
3. Концепція літературної освіти: (проект) / [Волошина Н. Й., Пасічник Є. А., Скрипченко Н. Ф., Хропко П. П.] // Початкова школа. – 1994. – № 3. – С. 48 – 56.
4. Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі / [Волошина Н. Й., Сімакова Л. А., Фасоля А. М., Шевченко З. О.] // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. – № 5. – С. 56 – 57.
5. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти: (загальні критерії, українська мова, українська література) // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях і колегіумах. – 2000. – № 5 (8). – С. 6 – 33.
6. Лікарчук А. М. Технологія створення та використання зошитів з друкованою основою (на матеріалі хімії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / А. М. Лікарчук. – К., 2003. – 20 с.
7. Мовчан Р. В. Українська література: підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Р. В. Мовчан. – К.: Генеза, 2005. – 240 с.
8. Пасічник Є. А. Робочий зошит з української літератури учня 5 класу / Є. А. Пасічник, О. В. Слоньовська. – К.: Освіта, 1999. – 96 с.
9. Пасічник Є. А. Українська література: підруч. для 5 кл. / Є. А. Пасічник, О. В. Слоньовська. – К.: Освіта, 1998. – 352 с.
10. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література. 5-12 класи / [авт. М. Г. Жулинський, Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, О. А. Камінчук, М. П. Бондар, О. Б. Поліщук, М. М. Сулима]. – К.: Перун, 2005. – 208 с.
11. Програми для загальноосвітніх закладів з українською і російською мовами навчання. Українська література. 5-11 класи / [укл. О. М. Бандура, Н. Й. Волошина]. – К.: Шк. світ, 2001. – 159 с.
12. Паращич В. В. Українська література. 5 клас: Заліковий зошит для тематичного оцінювання (Для шкіл з українською мовою навчання) / В. В. Паращич. – Х. : Веста: Видавництво «Ранок», 2006. – 40 с.
13. Савчук Н. Г. Українська література. Аналітичні вправи. 5 кл.: робоч. зошит / Н. Г. Савчук. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 96 с.

14. Савчук Н. Г. Українська література. 5 кл.: робоч. зошит / Н. Г. Савчук. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 96 с.
15. Цимбалюк В. І. Українська література: підруч. для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів / В. І. Цимбалюк, В. В. Потіха. – К.: Навчальна книга, 2005. – 288 с.

УДК 10.821.161.2: 82-94 (075)

Наталія Савчук

(м. Івано-Франківськ)

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ВАЖЛИВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ БІОГРАФІЇ ТА ЛІРИКИ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА В 11 КЛАСІ

У статті Надії Іванівни Савчук «Методика вивчення важливих особливостей біографії та лірики Василя Симоненка в 11 класі» проаналізовано життєпис провідного поета-«шістдесятника», а також належно проінтерпретовано передбачені чинною програмою вірші та поеми цього автора. Науковець пропонує ряд важливих рекомендацій, зосереджує увагу на найважливіших моментах творчості.

Ключові слова: *вірш, лінгвостилістичний аналіз тексту, робота на художніми тропами.*

Творчість Василя Симоненка лише на перший погляд здається доступною й зрозумілою всім без винятку. У багатьох випадках для усвідомлення сказаного Поетом є серйозна потреба насамперед у глибокому прочитанні його біографії, адже вслід за Т.Шевченком (хоч є припущення, що цю фразу приписав Кобзареві Пантелеймон Куліш) Симоненко міг би сказати: «*Історія мого життя є часткою історії моєї батьківщини*» [4, 13], а вслід за Олександром Довженком повторити: «*Я син свого часу і весь належу сучасникам своїм*» [3, 79]. Навіть професія радянського журналіста не деформувала чесного й чистого світогляду Василя Симоненка, хоч ламала й не таких, здавалось би правдолюбців, заставляючи заради сенсації і прославляння радянського щастя йти на явні компроміси з совістю. Щоб пояснити це старшокласникам якомога дохідливіше, варто ще під час вивчення біографії поета зачитати вірші «Злодій», «Дума про щастя», «Некролог кукурудзяному качанові» й порівняти зміст цих текстів зі змістом уривка з автобіографічної книги В. Дрозда «Музей живого письменника, або Моя довга дорога в ринок», як це дуже доречно радить зробити Ольга Слоньовська. Зважаючи на те, що далеко не кожен сільський учитель має сьогодні можливість відшукати потрібну книгу, наводимо відповідні рядки повністю: «Я був молодий бюрократичний вовк, що вийшов на полювання. Хіба вовк задумується